

Практичне заняття 10

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ ТУРИСТИЧНИХ ПОХОДІВ

Мета: набути вмінь і навичок щодо організації походів та проведення польових краєзнавчих досліджень.

Теоретичні відомості

Туристичний напрямок у позакласній роботі відіграє велику роль, адже формує такі важливі позитивні риси особистості, як ініціативність, товариськість, здатність до взаємодопомоги, психологічна витривалість тощо. Туристичний складник позакласної роботи полягає в організації туристичних походів різної складності (походів вихідного дня, екскурсійно-краєзнавчих, ступеневих, прогулянково-оздоровчих, навчально-екскурсійних, тренувально-спортивних, навчально-дослідних тощо).

Першооснова туризму як форми позакласної роботи - це походи вихідного дня, що передбачають активний відпочинок та пізнання, тренування витривалості та морально-вольових якостей і доступні за ступенем складності й вартістю для різних верств населення.

Організація та проведення походів має три етапи: підготовчий, польовий та заключний. Підготовчий етап включає вирішення широкого кола питань із планування маршруту походу, збору документації, оформлення картографічних матеріалів, отримання вихідної краєзнавчої інформації, психологічну та фізичну підготовку учасників тощо. Головні завдання підготовчого етапу - вибір району відповідно до навчальних цілей, визначення доступності та унікальності досліджуваних об'єктів, розробка маршруту походу згідно з вимогами безпеки для різних вікових категорій учнів та ін.

Конфігурацію маршруту походу (лінійний, кільцевий, радіальний або комбінований) планують відповідно до стратегічних цілей і завдань. Чітко визначають початок і кінець маршруту, можливості під'їзду та від'їзду, місця ночівель та бівуаків, днювань та екскурсійних виходів, місця зупинок та привалів, зокрема зупинок для досліджень і спостережень. План маршруту з усіма позначеннями наносять на великомасштабну топографічну основу і використовують під час підготовки до походу, проведення походу та орієнтування, а також у процесі складання заключного звіту.

По завершенні планування маршруту здійснюють комплектацію групи та збір документів. Після цього розпочинають підготовку групового й особистого спорядження, складання меню тощо. Під час комплектації групи керівник розподіляє обов'язки між учасниками походу (заступник керівника, завгосп, медбрат, фотограф, літописець та ін.) та визначає обсяг краєзнавчої та суспільно корисної роботи. Головний принцип комплектації групи - добір учасників за віком, ступенем фізичної та технічної підготовки, інтересами й рівнем інтелектуального розвитку.

Після підготовки документації, оформлення меню та закупки продуктів, розподілу обов'язків, продуктів, групового та особистого спорядження, купівлі квитків та замовлення екскурсійного обслуговування відбувається другий етап -

проведення походу за наміченим планом та виконання польових досліджень під час походу.

Польові дослідження - це важливий для учнівської молоді складовий елемент походу, тому що як активна форма навчання похід передбачає безпосереднє ознайомлення з природними та суспільними явищами. Природні об'єкти і явища досліджують методами спостереження та опису. Польові дослідження доцільно здійснювати переважно на спланованих зупинках, щоб не відволікатися від техніки руху, не порушувати правил безпеки та вчити дітей вибирати й ґрунтовно вивчати найважливіші об'єкти і явища. Під час руху здійснюють різні види діяльності: збір рослин для створення гербарію, фотозйомку тощо. Зупинки під час походу потрібно вибирати з урахуванням такту руху і завдань досліджень (на межі природних комплексів, біля великих або типових водних об'єктів, геологічних відслонень, унікальних форм рельєфу, об'єктів історико-культурного значення).

Орографічні дослідження передбачають вивчення форм рельєфу, що зустрічаються на маршруті. Під час походу здійснюють опис мезоформ (горбів, балок, ярів) та мікроформ рельєфу (ям, воронок, невеликих горбів тощо) таким чином: визначають тип орографічної форми; за допомогою топографічної основи та окомірної зйомки вимірюють відносну висоту й визначають крутість схилу та морфометричні показники. За наявності геологічних відслонень виконують їх опис. Гідрографічні об'єкти вивчають так: визначають характер водного об'єкта (природний чи штучний; водотік, водоймище, стариця), для водоймищ установлюють розміри (максимальні та середні довжина і ширина водоймища, площа поверхні водного дзеркала), для водотоків - ширину (за наявності інструментів та відсутності льодового покриву - швидкість течії); описують стан води (наявність чи відсутність льодового покриву, фаз льодоставу або льодоходу, фізичні характеристики води - мутність, наявність найпростіших організмів); оцінюють видиму присутність флори та фауни. Кліматичні спостереження здійснюють протягом усього часу походу; вони передбачають опис погодних умов на певний час: температура повітря; хмарність; напрямок (за наявності інструментів - швидкість) вітру; наявність опадів, у зимовий період - характеристика снігового покриву. Дослідження рослинності включає: визначення характеру рослинності - загального типу (дерева, кущова, байрачна рослинність, різнотрав'я, сільгоспкультури) та видового складу (хвойні чи листяні дерева; види кущів і трав); опис ярусності; вимірювання відстані між деревами та їх середньої товщини; визначення фенологічної фази рослинності; збирання рослин для створення гербарію. Збір рослин для гербарію вимагає дотримання простих правил - рослину треба брати повністю з корінням або зрізати під саме коріння, зберігати в щільному папері під тиском (для цього краще взяти спеціальний альбом або папку великого формату). Для ефективного дослідження вчитель має взяти в похід «Определитель растений», за яким буде здійснено визначення видів рослин. Ні в якому разі не можна зрізати рідкісні, занесені в Червону книгу, а також отруйні рослини. У польових умовах, зважаючи на вік

учнів, можна проводити ландшафтні дослідження, а саме визначати й характеризувати типи природних комплексів: за походженням (природні чи антропогенні); розташуванням (плакорні, схиліві, вододільні тощо); характером рослинності та ґрунтів.

Під час польових досліджень учні вчаться складати кроки та абриси - рукописні схематичні плани пройденого шляху. Дослідження суспільно-економічних об'єктів та об'єктів історико-культурної спадщини становить дещо складне завдання, його здійснюють за допомогою більш широкого набору методів - анкетування, паспортизації тощо.

Заключний етап передбачає аналіз досягнення поставленої мети, оцінку набутих під час походу вмій та навичок, аналіз конфліктних ситуацій та допущених помилок тощо. Якщо перед групою було поставлено навчально-дослідні цілі, то за результатами походу складають заключний звіт, у якому відображають вивчені характеристики місцевості.

Завдання

1. Розробити маршрут походу вихідного дня, визначити мету походу, скласти перелік групового та особистого спорядження, а також меню на кожен день походу.

2. Скласти календарний план походу, визначити важливі природні, суспільні та історико-культурні об'єкти, місця зупинок на переходах, методи досліджень, створити картографічну основу походу (приклад подано в дод. 10).

3. Розробити структуру щоденника походу за зразком табл. 11.

Таблиця 11. Структура щоденника та вимоги до його інформаційного наповнення

День походу	Опис
Маршрут щоденного переходу, пункти	Вербальний опис, абрис (накреслюють по закінченні переходу)
Номер переходу (від початку походу або зупинки до наступної зупинки)	Опис природних об'єктів і явищ: <ul style="list-style-type: none"> - рельєфу (по можливості ґрунтів та геологічних відслонень); - погоди; - водних об'єктів; - рослинності; - ландшафтних одиниць Опис суспільних або історико-культурних об'єктів Абрис переходу

Запитання для самоперевірки

1. Який вид подорожей називають походом?
2. Які ви знаєте етапи підготовки та проведення походу?
3. Для чого в поході здійснюють польові спостереження?